

ESA REUNANEN

Politiikkaa uutisessa ja vähän ulkopuolellakin

Analyysivälineitä tekstin agenttien suhteiden erittelemiseksi

Artikkelissa kehitellään analyysivälineitä, joilla voisi tutkia journalismin ja poliittisten toimijoiden kohtaamista yksittäisessä uutisessa. Tavoitteena on yhdistää tekstin tulkinnassa virkkeen tason, jutun temaattisen rakenteen sekä journalistisen kulttuurin tarkastelua. Artikkelin lopuksi kokellaan analyysivälineiden soveltamista esimerkkiuutiseen.

■ Poliitikkojen ja median suhteet ovat yksi tiedotustutkimuksen keskeisiä kiinnostuksen kohteita. Keskustelua käydään siitä, onko aloite yhteiskunnallisissa asioissa poliitikoilla vai medialla. Myös puhe politiikan teon uusista, viestimissä toteutuvista muodoista on jo tuttua. Esimerkiksi Kent Asp (1986, 357) on esittänyt toimittajien ja poliitikkojen valtasuhdemallin, jonka mukaan poliitikot kontrolloivat informaatiota ja ovat kiinnostuneita julkisuudesta ja tiedotusvälineet puolestaan kontrolloivat julkisuuden kanavia ja ovat kiinnostuneita informaatiosta. Asp ei kuitenkaan tutki empiirisesti, miten tämä valtasuhde vaikuttaa lehtien sisältöön, vaan hänen empiirinen tutkimuksensa koskee sisällön vaikutuksia yleisöön (mt., 342).

Politiikan ja journalismin kohtaamisessa molemmat osapuolet pyrkivät siis edistämään omia institutionaalisia tavoitteitaan. Poliitikot pyrkivät merkityksellistämään asioita itselleen tarkoituksenmukaisesti, kun journalistien tavoitteena taas on toimia politiikan 'korjauskertoimena' (Aula 1992, 12) ja esittää asioista täydellisempi kuva kuin minkä poliitikot itse olisivat halunneet antaa. Sekä journalistien että poliitikkojen toimintaa voi pitää poliittisena siinä mielessä, että niiden molempien pyrkimyksenä on edustaa yleisöä sekä hankkia ja ylläpitää sen luottamusta (vrt. Heikkilä 1993, 41-42).

Molemminpuolinen pyrkimys yleisön edustamiseen on saanut kamppailullisiakin piirteitä. Tämä näkyy esimerkiksi poliitikkojen infokratiasyytöksissä ja journalistien korostuneissa kriittisyysihanteissa (Aula 1992, 12-15).

Metodisena avauksena politiikan toimijoiden ja tiedotusvälineiden suhteisiin voi pitää yritystä tarkastella näitä suhteita lehtitekstissä. Ei kysytäkään sitä, miten yhteiskunnan instituutiot vaikuttavat tiedotusvälineen sisältöön, vaan kysytään millä tavalla tiedotusvälineen oma 'ääni' ja ulkopuolisten toimijoiden äänet kohtaavat lehtitekstissä. Esimerkiksi Kauko Pietilä ja Klaus Sondermann (1987; 1994) rakentavat tutkimusasetelmaansa tähän tapaan.

Samantapainen tutkimusasetelma on kirjallisuustieteen narratologiseen perinteeseen tukeutuvassa uutistutkimuksessa (esim. Kunelius 1992; Ridell 1990, 1994; V. Pietilä 1991a, 1991b ja 1993). Siinä keskeisessä asemassa on 'puhuttelun' käsite, jolla tarkoitetaan tekstin lukijoille tarjoamia 'luenta-asemia' (Ridell 1990, 3). Luenta-asemassa puolestaan on

kyse tekstin lukijalle ehdottamasta tavasta tulkita esitetyjä asioita ja esiintyjä. Puhuttelun nähdään riippuvan keskeisesti tekstuaalisten agenttien suhteista, erityisesti kertojan ja henkilöiden suhteista. Näin tarkasteltavaksi tulee samoin kuin K. Pietilällä ja Sondermannillakin lehden äänen (kertoja) ja ulkopuolisten äänten (henkilöt) kohtaaminen lehtitekstissä.

Sekä narratologisessa uutistutkimuksessa että K. Pietilän ja Sondermannin 'sosiologisessa' viestinnän tutkimuksessa lehden ja ulkopuolisten kohtaaminen on paikannettu keskeisesti referointiin. Eri referointiteknikoiden on nähty ilmentävän lehden ja referoitujen tahojen erilaisia suhteita. Tutkimus on näin painottunut virkekohtaiseen erittelyyn, ja virkkeiden asema koko jutussa saati laajemmassa kontekstissa on jäänyt vähemmälle huomiolle. Avauksina tähän suuntaan voi kuitenkin pitää Seija Ridellin (1990, 73-84) tapaa eritellä uutisen esitystekniikoita keinoina toteuttaa tekstin sulkeutuneisuutta eli 'closurea' sekä Veikko Pietilän (1991b) tapaa eritellä uutistekstin elementtejä sen kannalta, mikä on niiden tehtävä koko jutussa.

Myös muualla maailmassa uutisten 'tekstuaalinen' tutkimus on paljolti keskittynyt virkkeen tason rakenteiden analysointiin irrallaan tekstien laajemmasta temaattisesta rakenteesta. Steven E. Clayman (1990, 80-81) huomauttaa tämän johtaneen metodologisiin vaikeuksiin, koska esimerkiksi tekstin ideologisesta sisällöstä ei voi tehdä erillisten kielellisten piirteiden perusteella suoraviivaisia johtopäätöksiä. Sama pätee nähdäkseni myös tekstin agenttien suhteista tehtäviin päätelmiin. Esimerkiksi tietty referointiteknikka voi virkkeen tasolla asemoida esiintyjää niin tai näin, mutta koko jutun temaattisessa rakenteessa esiintyjän asema voi olla aivan toinen.

Norman Fairclough (1992; 1993) puolestaan pitää tekstintutkimuksessa hedelmällisenä lingvistisen ja intertekstuaalisen analyysin yhdistämistä. Lingvistisen, tekstin rakenteiden erittelyn lisäksi analyysissä olisi osoitettava, kuinka tekstit valikoivasti tukeutuvat konventionaalisin tekstikäytäntöihin (intertekstuaalinen analyysi).

Pyrin seuraavassa esittämään uutistekstien analyysimallin, jolla tekstin agenttien suhteita voitaisiin eritellä tekstin kokonaistulkinnan näkökulmasta. Pidän esiintyjien asemointia virkkeen tason rakenteissa tekstuaalisina strategioina, jotka ovat funktionaalisia sille, mitä koko jutulla halutaan sanoa. Lehden ja toimittajan tavoitteet sanomisessaan taas ovat sidoksissa journalististen genrejen aihesääntöihin (Reunanen 1991, 54-62). Esimerkiksi uutisen on oltava ajankohtainen ja sen on sisällettävä sekä tuttuja että epätavallisia elementtejä (Rentola 1983, 25-30). Liittämällä tulkinta journalistisiin genreihin sekä niihin liittyviin aiheisiin ja aihetyyppeihin (Reunanen 1993, 29-32) saadaan analyysiin mukaan Faircloughin painottama intertekstuaalinen aspekti. Artikkelin lopuksi sovellan löytämiäni välineitä yhteen uutiseen.

Esityksen hierarkioita

Lähtökohtani on siis uutinen esitysten esityksenä eli diskurssien diskurssina. Tästä näkökulmasta uutinen on teksti, jossa toimituksen 'puheeseen' nivoutuu eri lähteistä peräisin olevaa 'puhetta'. Yritän aluksi lähinnä narratologiseen tutkimukseen tukeutuen määrittää, miten uutisteksti puhuttelee lukijoita ja erityisesti miten tekstin hierarkkinen rakenne vaikuttaa sen eri agenttien 'puhutteluvoimaan'. Kysymys ei siis ole vain agenttien keskinäisestä 'pelisistä' tekstissä, vaan myös niiden mahdollisuudesta puhutella lukijoita.

Jaan tekstin ensin karkeasti *esitykseen* ja *aiheeseen*. Esityksellä tarkoitan keinoja, joilla lukijaa puhutellaan. Aiheella tarkoitan asioita, joita lukijalle kerrotaan. Lukijaa siis puhutellaan kertomalla esityksen avulla aihe.

Esitystä voi kuvata Pekka Tammen (1983, 38) tapaan jakamalla esityksen agentit henkilöiksi, kertojaksi ja tekstiksi/sisäistekijäksi. Koska journalistisissa teksteissä esiintyy myös instansseja ja tahoja, jotka eivät ole yksityisiä ihmisiä, käytän henkilön sijasta termiä esiintyjä.

Esiintyjät, kertoja ja teksti ovat hierarkkisessa suhteessa siten, että esiintyjät ovat alisteisia kertojalle ja kertoja on alisteinen tekstille. Esiintyjät ovat alisteisia kertojalle, koska kertoja voi kertoa esiintyjistä, mutta esiintyjät eivät voi kertoa kertojasta. Kertoja puolestaan on alisteinen tekstille, koska kertoja ei voi tietää olevansa kuvauksen kohde jonkun toisen kirjoittamassa tekstissä. (mt., 39.) Näitä kerronnan pelisääntöjä on rikottu kokeilevassa fiktiossa, mutta uutisissa ne yleensä pätevät.

Tekstin lukijaan kohdistamassa puhutellussa puhujarakenteen hierarkkisuus merkitsee sitä, että esiintyjä ei voi suoraan puhutella lukijoita, vaan kertoja esittää hänen sanomansa aina omalla äänellään. Kertoja ja esiintyjät ovat ikäänkuin eri tilassa: kertoja on yhdessä lukijan kanssa 'tässä ja nyt', ja esiintyjät ovat maailmassa, josta kertoja kertoo (Ridell 1990, 88).

Tekstin hierarkian narratologinen erittely tekee ymmärrettäväksi, mitä K. Pietilä ja Sondermann (1987, 55) tarkoittavat, kun he sanovat journalismin diskurssin puhuttelevan lukijoita 'suoraan' ja muiden diskurssien olevan 'puskuroitu' lehden diskurssin taakse. Muiden diskurssit kuuluvat jutussa esiintyjille, jotka ovat alisteisia kertojalle ja sisäistekijälle, jotka puolestaan hallitsevat lehden diskurssia.

Koska jutun esiintyjien puheenvuorot ovat kertojan siteeraamia, jutussa 'kuuluu' tavallaan vain kertojan ääni. Kertoja kertoo, mitä esiintyjä on sanonut. Tämän vuoksi otan käyttöön Gérard Genetten termin fokalisaatio, jolla viitataan siihen, kenen näkökulmasta asiaa esitetään. Äänen ja fokalisaatioiden käsitteiden avulla voidaan erottaa se, kuka kertoo (ääni) ja kenen puhetta referoidaan (fokalisaatio). Esimerkiksi virke "Ihamuotilan mukaan haittavero on joka suhteessa huono" esitetään kokonaan kertojan äänellä, mutta sanat "Ihamuotilan mukaan" ovat kertojan fokalisaatiota ja sanat "haittavero on joka suhteessa huono" esiintyjän fokalisaatiota. (Genette 1986, 185-189; V. Pietilä 1988, 9; Tammi 1983, 41.)

Terminologisesti yksinkertaisempaa olisi jättää fokalisaatio terminä pois ja käyttää sen sijasta ääni-termiä. Haluan kuitenkin äänen ja fokalisaation erottelulla korostaa tekstin esityksen ja puhutellun hierarkkisuuutta: vain kertojan ääni 'kuuluu', ja siksi se puhuttelee lukijaa suuremmin kuin 'äänettömät', vain fokalisaatioissaan esiin pääsevät esiintyjät.

Kokoan esityksen tasot vielä yhteen ja täydennän niitä hieman. Hierarkian korkein agentti, teksti/sisäistekijä, tuottaa kerronnan kokonaishahmon, mutta sillä ei ole varsinaista ääntä. Kutsun tätä tasoa *juonirakenteeksi*. Juonirakenteen tärkeimpiä elementtejä ovat *kärjet*, jotka tarkoittavat jutun tärkeimpiä asioita, ja joihin suhteessa juttu organisoidaan. Kertojan ja esiintyjien tasoa kutsun *puhujarakenteeksi*. Tekstin esitys ei kuitenkaan synny vielä pelkistä agenteista. Tarvitaan myös kielen rakenteet, joiden avulla kertoja ja esiintyjät esittävät fokalisaatioitaan. Tätä tasoa kutsun *kielellistämiseksi*. Kukin agentti näyttää hallitsevan kielellistämistä omassa fokalisaatioissaan. Lisäksi teksteissä esiintyy asioita ja toimijoita, joil-

la ei ole jutussa fokalisaatiota. Niistä puhutaan tekstissä, mutta ne eivät itse puhu.

Fokalisaatioiden ja 'asioihin puuttumisen' erittely

Tekstin tulkinnan ja analyysin kannalta selkeä ja merkittävä erottelu liittyy siihen, kenen 'tiliin' mikin osa tekstistä pannaan. Erotan tässä yhtäältä sen, kenen fokalisaatiota mikin tekstikatkelma on ja toisaalta sen, kuka katkelmassa 'puuttuu asioihin'. Tarkoitan asioihin puuttumisella samaa kuin K. Pietilä ja Sondermann (1994, 101-102) siirrolla. Kyse on asioihin puuttumisesta, kun joku sanoo tai tekee jotain.

Kertojan ja esiintyjien fokalisaatioiden vuorottelun sekä asioihin puuttumisen 'hallinta' ovat keskeisiä välineitä, joilla lehti vaalii uskottavuuttaan yleisönsä silmissä. Uutisessa lehti asettautuu muiden poliittisten toimijoiden ulko- ja yläpuolelle huolehtimalla siitä, että kiistanalaisiin asioihin puuttuvat vain esiintyjät ja toimijat, ei kertoja. Tässä on kyse niin sanotusta vastuun kierron strategiasta, jolla lehti säilyttää kykynsä kertoa asioista ilman, että sen täytyisi itse puuttua riidanalaisiin, epävarmoihin tai arvelunomaisiin asioihin (vrt. Tuchman 1978, 83-97). Fokalisaatioiden vaihtelun avulla lehti puolestaan Connellin (1986) kuvaamalla tavalla tuottaa autenttisuusvaikutelmaa, joka sekin vahvistaa lehden uskottavuutta. Connellin mukaan esitysmuotojen rinnastaminen saa esiintyjien 'toisaalla olon' näyttämään 'tässä ja nyt' tapahtuvan kerronnan ongelmattomalta sisällöltä. Fokalisaatioiden vaihtelussa on usein kyse myös yksinkertaisesti "hyväksi tavaksi" kiteytyneestä käytännöstä, joka tuottaa tekstiin elävyyttä ja vaihtelevuutta (V. Pietilä 1993, 357).

Fokalisaatio ja asioihin puuttuminen eivät ole sidoksissa niin, että asiaan tai agenttiin voisi puuttua vain se, kenen fokalisaatiosta on kyse. Asioihin voivat puuttua kaikki agentit, myös pelkät toimijat. Fokalisaatio voi olla vain kertojan tai esiintyjän. Kaikki yhdistelmät ovat mahdollisia, joskin kertojan puuttuminen asioihin esiintyjän fokalisaatiossa on uutisissa harvinaista. Seuraavassa fiktiivisessä virkkeessä esiintyvät kaikki neljä fokalisaation ja asioihin puuttumisen yhdistelmää (K=kertoja, E=esiintyjä, F=fokalisaatio, P=puuttuu asioihin):

Paasio ei kannata saasteveroa, mutta hänen mukaansa *minä kannatan sitä*.

Paasion fokalisaatiota on virkkeen kursivoitu osuus. Muu on kertojan fokalisaatiota.

1. KF KP: Kertoja puuttuu omassa fokalisaatiossaan asioihin väittämällä, että Paasio ei kannata saasteveroa ja että Paasio on esittänyt kertojaa koskevan väitteen.

2. KF EP: Paasio puuttuu kertojan fokalisaatiossa asioihin epäämällä kannatuksensa saasteverolta.

3. EF KP: Kertoja puuttuu Paasion fokaalisaatiossa asioihin kannattamalla saasteveroa.

4. EF EP: Paasio puuttuu asioihin omassa fokalisaatiossaan väittämällä, että kertoja kannattaa saasteveroa.

Esimerkkilauseessa kertoja esittää siis varmana tietona, että Paasio ei kannata saasteveroa ja ottaa tästä tiedosta vastuun. Sen sijaan kertojan oma mielipide saasteverosta esitetään Paasion näkemyksenä, eikä kertoja itse ota sen todenperäisyyteen kantaa. Esimerkkilause on väkisin tehdyn tuntuinen, koska uutisissa kertoja ei yleensä puutu asioihin esiintyjän fokalisaatiossa.

Erottelen kertojan ja esiintyjien fokalisaatiot sen mukaan, kenen puheeksi ne on kuskakin kohtaa tekstiä merkitty enkä sen mukaan, miltä lähteeltä ne ovat peräisin. Tästä huoli-

matta fokalisaatioiden erottelu on käytännössä usein ongelmallista. Pidän lähtökohtana Tammen määritelmää, jonka mukaan kertojan diskurssia (tässä fokalisaatiota E.R.) ovat "tekstilohkot, jotka lukeutuvat kertojan tiliin ja joista ei löydy todisteita henkilöahmojen (tässä esiintyjien E.R.) vaikutuksesta". Esiintyjän fokalisaatiota taas ovat "tekstilohkot, jotka lukeutuvat suoraan henkilöahmon (tässä esiintyjän E.R.) tiliin ja joista ei löydy merkkejä kertojan näkyvästä välitystoiminnasta". (Tammi 1985, 60; V. Pietilä 1991b, 179.)

Kertojan ja esiintyjän fokalisaatiot ovat selkeimmin erotettavissa suorasta esityksestä (SE), jossa esiintyjän fokalisaatio on merkitty lainausmerkein:

"A", *sanoi X.*

Tässä "A" on esiintyjän fokalisaatiota ja "sanoi X" kertojan fokalisaatiota.

Lähes yhtä selvä tapaus on normaali epäsuora esitys (EE):

X sanoi, että A.

Myös tässä "A" on esiintyjän fokalisaatiota ja "X sanoi, että" kertojan fokalisaatiota. Luen EE:ksi myös uutisessa tavallisemman referointitavan *X:n mukaan A*, vaikka sitä kielitieteellisessä kirjallisuudessa usein pidetään EE:n sijasta vain sitä lähellä olevana muotona.

Suora ja epäsuora esitys ovat uutisissa periaatteessa vaihtoehtoisia ja samamerkityksisiä esitystapoja (vrt. V. Pietilä 1993, 358). Tärkein ero on siinä, että epäsuorassa esityksessä toimittaja voi muokata esiintyjän fokalisaatiota hieman suoraa esitystä vapaammin. Tosin myöskään suorassa esityksessä esiintyjän fokalisaation ei tarvitse olla täysin identtinen lähteen sanoman kanssa (esimerkiksi täytesanoja voi jättää välistä pois).

Kolmas esitystapa on kertojan esitys (KE):

A

Koska tässä ei ole todisteita esiintyjien vaikutuksesta, kyse on pelkästä kertojan fokalisaatiosta.

Periaatteessa näiden esitystapojen erottelu on yksinkertaista, mutta käytännössä vaikeaa: teksteissä esiintyy eri esitystapojen 'sekamuotoja', ja on usein tulkinnanvaraista, kenen tiliin mikin osuus esityksestä olisi pantava. Ongelmaa on yritetty saada hallintaan vapaan epäsuoran esityksen (VEE) käsitteen avulla. Havainnollistan V. Pietilän (mt., 353) lainaamien Osmo Ikolan (1961, 245) esimerkkien avulla kahta keskenään erilaista VEE:ksi kutsuttua esitystapaa:

1) Yliopiston kansleri kielsikin käydessään Turussa v. 1820 silloista rehtoria E. G. Melartinia antamasta ylioppilaille matkalupia Ruotsiin, "koska siellä eivät vallitse hyvät periaatteet, ei hovin eikä kansan keskuudessa". *Suomen tuli aina muistaa, että se on saanut Venäjään yhdistettynä suuremman ulkoisen turvallisuuden, kuin sillä oli ollut Ruotsin vallan aikana.*

2) Taidemaalari kiitti. *Eipä hänellä mitään pientä kupillista vastaan. Ei toki, kiitos vain, kyllä hän tulee.*

Ensimmäisessä esimerkissä kursivoitu osuus on uutisissakin tyypillistä johtolauseetonta esitystä, joka voidaan tulkita esiintyjän (tässä yliopiston kansleri) fokalisaatioksi siitä huolimatta, ettei sitä kieliopillisesti ole sellaiseksi merkitty. Toisessa esimerkissä on kyse kaunokirjallisessa tekstissä tyypillisestä esitysmuodosta, jossa tyylillisin keinoin annetaan ymmärtää, että sanottu on esitetty esiintyjän (tässä taidemaalari) näkökulmasta.

VEE:tä kuvataan usein suoran ja epäsuoran esityksen yhteensulautumiseksi (V. Pietilä mt., 359). Tämä tuntuu pätevältä jälkimmäisen esimerkin kohdalla: kerronta kolmannessa persoonassa vastaa epäsuoran esityksen johtolauseetta ja viittaa siten kertojan fokalisaatioon, kun taas tyylilliset seikat viittaavat esiintyjän fokalisaatioon. Sen sijaan ensimmäisessä esimerkissä ei ole kyse tällaisesta yhteensulautumisesta, vaan tulkinnanvaraisuus johtuu siitä, ettei lukija voi varmasti tietää, kummasta fokalisaatiosta on kyse (vrt. mt., 359).

Näitä eri VEE:n tyyppejä voikin kuvata esitysteknisiksi välimuodoiksi siten, että ensimmäisen esimerkin tyyppi olisi välimuoto KE:n ja EE:n välillä (siinä hämärretään onko kyse kertojan vai esiintyjän fokalisaatiosta), kun taas toisen esimerkin tyyppi on välimuoto SE:n ja EE:n välillä (siinä johtolause tavallaan upotetaan esiintyjän fokalisaatioon).

Ensimmäisen esimerkin voi siis ajatella joko puhtaaksi KE:ksi tai sitten EE:ksi, josta on vain jätetty johtolause pois (tässä esim. ”kanslerin mukaan”). Tämä esitystapa on uutisissa hyvin tavallinen. V. Pietilän Aamulehdestä poimimassa näytteessä 95 prosenttia uutisista sisälsi tätä esitystapaa (mt., 355). Sen sijaan toisen esimerkin mukainen esitystapa on uutisissa harvinainen (mt., 360). Tässä kutsun ensimmäisen esimerkin mukaista tapausta joko KE:ksi tai johtolauseettomaksi epäsuoraksi esitykseksi (JEE) sen mukaan, kumpi kulloinkin tuntuu luontevammalta tulkinnalta. VEE:ksi kutsun ainoastaan jälkimmäisen esimerkin mukaisia tapauksia.

Jaon kertojan omana fokalisaationaan esittämät tekstilohkot V. Pietilän (1991b, 178-179) jaon mukaisesti tiivistyksiksi, tunnistuksiksi ja taustafaktoiksi. Tiivistykset ovat lauseita, joissa kertoja tiivistää lähdeaineistossa olleita asioita. Ne ovat tyypillisiä otsikoissa ja ingresseissä. Tunnistuksissa kertoja identifioi, kuka uutisen esiintyjistä kulloinkin vastaa esitetystä informaatiopalasta. Taustafaktat asettavat informaatiopalat yhteyksiinsä ja tekevät niistä näin ymmärrettäviä.

Kaikkia näitä kertojan fokalisaation muotoja voidaan tarkastella suhteessa juonirakenteeseen. Niiden käyttö on juonirakenteelle funktionaalista. Tiivistyksissä kertoja yleensä esittää kärjen. Tunnistuksissa kertoja ilmaisee, mikä tekstissä esiintyvän toimijan tai esiintyjän rooli on suhteessa kärkeen. Taustafaktat taas valitaan niin, että ne tekevät kärkeä ymmärrettäväksi. Itse asiassa tiivistyksen ja taustafaktan ero onkin juuri niiden suhteessa kärkeen: tiivistys on kärjen esittämistä, taustafakta sen taustoittamista.

Jutun alussa esitetyn tärkeimmän kärjen lisäksi jutussa on yleensä myös sivukärkiä. Ne voivat taustoittaa ja selittää tärkeintä kärkeä, ja niillä on tekstissä usein omat selittävät ja taustoittavat elementtinsä.

Kertojan ja esiintyjien orientaatiot

Tarkennan kertojan ja esiintyjien suhdetta edelleen K. Pietilän tekemän erottelun avulla. Hänen mukaansa kieltä voidaan käyttää yhtäältä ajatusten kommunikointiin (ymmärtävä orientaatio), toisaalta performanssiin (tulkitseva orientaatio). Ajatusten kommunikointi on perinteisesti ymmärretty tapa käyttää kieltä. Performanssissa puolestaan on kyse imagon luomisesta, kompetenssin tai lingvistisen pääoman osoittamisesta. (K. Pietilä 1989, 34-37.)

Vastaavasti kuin puhuja voi joko kommunikoida ajatuksia tai esittää performanssia (tai tehdä molempia), myös kuulija voi yrittää ymmärtää puheen ajatusta tai tehdä johtopäätöksiä puhujasta. Puhujan ja kuulijan orientaatiot voivat olla keskenään erilaisia, joten ristiintau-

lukoimalla orientaatiot saadaan neljä mahdollista kuulijan ja puhujan välistä suhdetta. Kuulijoiksi K. Pietilä sijoittaa viestimet ja puhujiksi yhteiskunnassa esiintyvät instanssit. (K. Pietilä 1989, 37-39.)

Asetelmaa, jossa puhuja kommunikoi ajatuksia ja kuulija ymmärtää niitä, K. Pietilä kutsuu paternaaliseksi. Asetelmaa, jossa puhuja kommunikoi ajatuksia, mutta kuulija tulkitsee puhujaa merkinä eli arvioi puhujan kompetenssia hän kutsuu populistiseksi. Asetelmaa, jossa puhuja esittää performanssia ja kuulija tulkitsee sitä sellaisena K. Pietilä kutsuu semiotistiseksi. Neljänneksi asetelmaksi K. Pietilä esittää metakommunikatiivisen tilanteen, jossa puhuja esittää performanssia, mutta kuulija alkaakin performanssin arvioinnin sijasta ymmärtää performanssin luonnetta laajemmassa kontekstissa. Metakommunikatiivisessa tilanteessa kuulija voi esimerkiksi asettaa politiikan performanssiin liittyvän poliittisen prosessin säännöt ja ehdot julkisen tarkastelun ja keskustelun alaisiksi. (mt., 39-44.)

Operationaalistan orientaatioiden tarkastelua siten, että sijoitan kuulijaksi jutun kertojan ja puhujiksi esiintyjät. Analyysikokeiluissa luotettavien merkkien löytäminen esiintyjien orientaatiosta osoittautui mahdottomaksi. Sen sijaan kertojan joko ymmärtävästä tai tulkitsevasta orientaatiosta löytyi merkkejä. Tämän vuoksi työdynkin tarkastelemaan ainoastaan kertojan orientaatiota. Toiseksi kertojan ja esiintyjän suhdetta kuvaavaksi kriteeriksi otan sen, tarkastellaanko esiintyjää yksinään vai rinnastetaanko se toisiin esiintyjiin. Näin saadaan neljä eri kertojatyyppejä:

	Yksittäinen esiintyjä	Muihin suhteutettu esiintyjä
Ymmärtävä orientaatio	1 (ymmärtäjä)	2 (puheenjohtaja)
Tulkitseva orientaatio	3 (tulkitsija)	4 (erotuomari)

Tämän jaottelun ymmärtäjä-kertoja vastaa K. Pietilän jaottelun paternaalista asetelmaa ja tulkitsija-kertoja semiotistista ja populistista asetelmaa. Metakommunikatiivinen asetelma on jätetty pois, mutta uusiksi asetelmiksi on tuotu esiintyjien keskinäisen suhteuttamisen tuottamat puheenjohtaja- ja erotuomari-kertojat.

Puheenjohtaja-kertojan luoma asetelma muistuttaa kokousta, jossa esiintyjät ovat osanottajia ja kertoja puheenjohtaja. Kertoja asemoi esiintyjät keskustelemaan toistensa kanssa ja kilpailemaan argumenteillaan lukijan samanmielisyydestä. Tällöin riippuu paljolti kertojan luomasta asemoinnista, kenen esiintyjän tapa merkityksellistä käsillä olevaa asiaa vaikuttaa uskottavimmalta.

Erotuomari-kertoja puolestaan organisoii esiintyjät osanottajiksi peliin, jossa he kilpailevat omasta etevämmydestään. Erotuomari-kertoja hahmottaa peliasetelmaa ja arvioi pelaajien suoritusta. Tässäkin riippuu paljon kertojan tuottamasta asemoinnista, kuka kilpailijoista vaikuttaa jutussa pätevimmältä.

Puheenjohtajan ja erotuomarin erona on siis se, että puheenjohtajan orientaatio on ymmärtävä, eli se arvioi esiintyjien esittämiä asioita, kun taas erotuomarin orientaatio on tulkitseva, eli se arvioi esiintyjää itseään.

Analyytiesimerkki

Otan nyt tarkasteltavaksi Helsingin Sanomien 17. kesäkuuta 1989 julkaiseman uutisen (Esimerkki 1), jossa TKL:n varapuheenjohtaja Jaakko Ihamuotila esittää ympäristöveroja vastustavia mielipiteitään. Ympäristöverokeskustelu oli käynnistynyt muutamaa kuukautta aiemmin kansanedustaja Esko Seppänen tehtyä aloitteen muutamien ympäristöverojen säätämiseksi. Oppositio puolueet ryhtyivät ajamaan ympäristöveroja, ja pian tämän jälkeen hallitus alkoi valmistella niitä seuraavan vuoden budjettiin.

Kevään ja kesän 1989 ympäristöverokirjoittelun voi katsoa artikuloituneen ainakin kolmeen journalistisessa kulttuurissa suhteellisen vakiintuneeseen *aihetyyppiin*, joita kutsun tässä *asioiden etenemisen*, *asioista keskustelun* ja *poliittisen pelin* aihetyypeiksi. Samalla kirjoittelu muodosti vastaavat ympäristöveroihin liittyvät aiheet.

Aihetyypit ovat vakiintuneet journalistisessa käytännössä, ja yksittäisten juttujen uutuutta, relevanssia ja merkittävyyttä arvioidaan suhteessa niihin. Aihetyypit toimivat journalistisessa käytännössä paljolti tiedostamattomasti. Yksittäiset jutut aktivoivat soveliaita aihetyyppejä, mutta itse tyyppijä ei juuri nimitä. Tyyppien nimeämistä tarvitaan analyysissä, journalistisessa käytännössä niitä sovelletaan intuitiivisesti.

Aihelmalla tarkoitan konkreettisten, samaan aihepiiriin liittyvien ja toisiinsa kytkeytyvien aiheiden joukkoa. Aihe on yksittäisen juttuaiheen ja kiteytyneen aihetyypin välimuoto. (Reunanen 1993, 29-32.)

Asioiden etenemisen aiheissa seurattiin ympäristöverojen hallinnollista etenemistä esityksestä valmistelun kautta valmiiksi laeiksi. Asioista keskustelun aiheissa juttujen relevanssi tuli siitä, mikä oli niissä esitettyjen puheenvuorojen asema edeltävässä keskustelussa; toivatko ne keskusteluun uusia näkökulmia vai olivatko ne kulloisenkin puhujan esittämäksi uusia ja yllättäviä. Poliittisen pelin aiheissa näkökulma oli poliittisessa taktikoinnissa eli siinä, miten toimijat käyttivät ympäristöveroa performanssinsa välineenä.

Aiheet ja aihetyypit muodostavat konteksteja, joita vasten jutut ja erityisesti kärjet ovat merkityksellisiä. Käytän aihetyyppejä ja aiheita perustelemaan myös kertojan orientaatiosta tekemiäni tulkintoja.

Juonirakenne: kärkien hahmottaminen

Erotan aluksi jutusta viisi kärkeä (K1, K2, K3, K4, K5), jotka olen hahmottanut erittelemällä jutun juonirakennetta, puhujarakennetta ja kielellistämistä 'hermeneuttisesti' niin, että jutun elementit ovat olleet evidenssinä hypoteettiselle kärjelle ja kärki puolestaan on perustellut elementtien funktiot. Olen jatkanut analyysiä niin kauan, että tekstin kaikille osille on löytynyt ainakin jokin mielekäs funktio.

Kärkien tiivistämisessä olen käyttänyt apuna myös uutisgenren aihesääntöjä: kärjet ovat informaatiopaloja, jotka ovat 'tuttuja ja epätavallisia' suhteessa aiheisiin ja aihetyyppeihin. Aihesääntöjen näkökulma on myös määrännyt kärkien lukumäärän. Olen tiivistänyt kärjeksi asiat, joilla olen katsonut olevan yksinäänkin uutisarvoa, vaikka ne juonirakenteessa toimisivat myös toisten kärkien taustafaktoina. Olen pyrkinyt kärkien nimeämisessä havainnollisiin tiivistyksiin, eivätkä ne ole ainoita mahdollisia.

K1 "TKL VASTUSTAA": TKL vastustaa hallituksen kaavailmia haittaveroja.

TKL tyrmää hallituksen kaavaileman haittaveron

”Saastevero ei pienennä ympäristöhaittoja”

Teollisuus torjuu jyrkästi ajatuksen ns. haittaverosta eli yritysten verotamisesta myös niiden aiheuttamien ympäristöhaittojen perusteella. (1)

Teollisuuden keskusliiton TKL:n varapuheenjohtaja, Nesteen toimitusjohtaja **Jaakko Ihamuotila** näkee haittaverossa pelkästään haittoja. TKL:n ja Ihamuotilan mielestä se ei kohdennu oikein, on nykyistä järjestelmää tehottomampi saastumisen estäjä, heikentää vientiteollisuuden kilpailukykyä ja saattaa olla tarkoitettukin vain rahan kerääjäksi valtion pohjattomaan pussiin. (2)

Haittaverolla tarkoitetaan veroa, jolla pyritään tiettyjen luonnonvarojen käytön rajoittamiseen ja ympäristön suojaamiseen verottamalla näissä suhteissa sopimattomaksi katsottua tuotantoa. Nykyisin ympäristöä yritetään suojella hallinnollisia menettelytapoja käyttämällä. Viranomaisen rajoittaa yrityksen päästöjä yrityksen kanssa käymien neuvottelujen jälkeen. (3)

Päätöksiä jo budjettiriihessä

Haittaveron nousi voimakkaasti esiin eduskunnan viimeisenä työpäivänä viime tiistaina. Hallitus lupasi demokraattisen vaihtoehdon Devan eduskuntaryhmälle jonkinlaisia haittaveroja vastikkeeksi siitä, että Deva auttoi äänillään hallituksen esittämät elinkeinovero- ja investointivarauslain pysyviksi. (4)

Valtiovarainministeri **Erkki Liikanen** sanoi Helsingin Sanomille tiistaina, että haittaveroja on valmisteltu valtiovarainministeriössä. Yksityiskohtia ei Liikasen mukaan ole vielä lyöty lukkoon, mutta niistä aiotaan tehdä päätöksiä syksyn budjettiriihessä. (5)

Eduskunta hyväksyi viimeisenä istuntopäivänään myös Devan edustaja **Marja-Liisa Löyttyjärven** pönten. Siinä edellytetään, että hallitus ryhtyy valmistelemaan haittaverotusta. Pönsi patistelee tällaisen verotuksen ainakin osittaista voi-

Jaakko Ihamuotila

maantuloa jo ensi vuoden budjetissa. (6)

Ajastaan jäljessä

Ihamuotila mukaan haittaveron on joka suhteessa huono, kolmestakin syystä. (7)

Ensimmäinen syy on se, että saastevero on ajastaan jäljessä. Yritykset ovat Ihamuotilan ja siis myös TKL:n mielestä jo nyt hyvin pitkällä omaehtoisessa ympäristönsuojelussa. (8)

”Ne näkevät ympäristökäytöksen hoidon myös mahdollisuutena. Kannattaa valmistaa ympäristöstävällisiä tuotteita, koska valvutuneet kansalaiset haluavat ostaa juuri niitä”. Ihamuotila sanoo. (9)

Hänen mielestään myös työvoimapula on pakottanut yritykset huolehtimaan ympäristökäytöksistä. Valvutunut väki ei halua tulla töihin paikkaan, joka tunnetusti pilaa ympäristöä. (10)

Toinen TKL:ssä mietitty syy vastustaa haittaveroa on sen huono kohdentuvuus verrattuna nykyiseen. Ihamuotilan melko hyvänä pitämään järjestelmään. Teollisuus kannattaa teollisuusmaiden järjestön OECD:n hyväksymää periaatetta, jonka mukaan se maksaa, joka likaakin. (11)

Ihamuotila uskoo, että umpimähkäinen saastevero rasittaa yritysten taloutta ja voi jopa vähentää niiden mahdollisuuksia toteuttaa ympäristönsuojelua. (12)

Ihamuotilan kolmas väittäämä liittyy hänen omaan yhtiöönsä Nesteseen. Hän pitää ”bensiniin ylimääräistä valmisteveroa, joka tällä hetkellä on 120 penniä litra,” selvänä haittaverona. Se ei kuitenkaan ole hänen mielestään millään tavoin edistänyt ympäristönsuojelun kannalta tärkeiden tavoitteiden toteutumista kuten esim. lyijyttömän bensiniin markkinoille tuloa. (13)

Sakotetaan roskaajia

Ihamuotila etsii haittaveron vastaväittämiä maan rajojen ulkopuolelta. OECD on hänen mukaansa tehnyt selvityksen haittaverotuksen mahdollisuuksista vaikuttaen ympäristöön. Ne on todettu vähäisiksi. (14)

Italiassa on käytössä muovipakkausten erikoisvero. Jos sellainen säädettäisiin Suomessakin, se nostaisi pakkausten hintoja ja kiihdyttäisi inflaatiota, mutta ei ratkaisevasti vähentäisi ympäristön roskaantumista. (15)

”Viisainta olisi sakottaa roskia luontoon heittäviä ihmisiä. Niin tehdään Singaporessa, joka onkin maailman puhtain maa”, Ihamuotila sanoo. (16)

TKL:n ja Ihamuotilan vahva protesti perustuu todelliseen huoleen siitä, että haittaveron tulossa. Sen säätämistä jossakin muodossa jo ensi vuodeksi hän pitää täysin epärealistisena, jos asia halutaan valmistella ja hoitaa hyvin. (17)

K2 "J.I. PITÄÄ HAITTAVEROJA": Ihamuotila pitää haittaveroja nykyisiä ympäristön-suojelumenetelmiä tehottomampina.

K3 "J.I. EPÄILEE HALLITUSTA": Ihamuotila epäilee, että hallitus haluaakin vain kerätä haittaveroilla rahaa, ei suojella ympäristöä.

K4 "HAITTAVEROJA VALMISTELTU": Haittaveroja on jo valmisteltu valtiovarainministeriössä.

K5 "J.I. ON NAIIVI": Ihamuotila ajaa teollisuuden asiaa naiiveilla ja propagandistisilla argumenteilla.

Jutun pääkärki on "TKL VASTUSTAA". Se tuo tähän saakka poliitikkojen hallussa olleeseen ympäristöverokeskustelun aiheeseen uudeksi osapuoleksi teollisuuden. Teollisuus on ympäristöverojen suhteen yksi keskeisimmistä intressiryhmistä, ja sen mielipide on selvitettävä, etenkin kun haittaverot ovat kärjen "HAITTAVEROJA VALMISTELTU" mukaisesti konkreettisesti tulossa.

Paitsi ympäristöveroon liittyvän intressinsä ja vaikutusvaltansa vuoksi teollisuudella on keskustelun aiheessa 'tilausta' myös siksi, että aiheesta puuttui haittaverojen vastustaja sen jälkeen, kun myös hallitus alkoi valmistella haittaveroja. Ihamuotilan haastattelulla (kärki "TKL VASTUSTAA") täytetään myös tämä aukko.

Poliittisen pelin aiheilyssä kannanotot ovat ensisijaisesti performanssia, jolla tehdään eroa vastapuoleen ja merkityksellistetään itseä tietynlaiseksi. TKL:n kannanoton motiivina tässä on sen sijaan vaikuttaa itse asioihin, mikä taas liittyy asioista keskustelun aiheilytyypin ja aiheisiin. Katson kärjen "TKL VASTUSTAA" siis tässä artikkeloituvan ympäristöverosta keskustelun aiheeseen, en poliittisen pelin aiheeseen.

Kärki "HAITTAVEROJA VALMISTELTU" artikuloi asioiden etenemisen aiheilytyypin ja tukee yllä kuvatulla tavalla kärkeä "TKL VASTUSTAA". Kärjet "J.I. PITÄÄ HAITTAVEROJA" ja "J.I. EPÄILEE HALLITUSTA" puolestaan perustuvat ympäristöveroihin kohdistuvaan kiinnostukseen. Kun kärjessä "TKL VASTUSTAA" oli keskeistä TKL:n ja Ihamuotilan osapuolisuus keskustelussa, ovat kärjissä "J.I. PITÄÄ HAITTAVEROJA" ja "J.I. EPÄILEE HALLITUSTA" keskeisiä Ihamuotilan lausumat argumentit. Niissä eivät ole oleellisia TKL:n intressit, vaan ympäristöveron toimivuus ja hallituksen pyrkimykset sinänsä. Kärjet ovat kuitenkin alisteisia kärjelle "TKL VASTUSTAA", sillä niihin liittyviä argumentteja luetaan tietäen, että Ihamuotila esittää ne ajaakseen omia intressejään.

Kärki "J.I. ON NAIIVI" ei liity varsinaisesti mihinkään edellä mainitsemistani aiheilytyypeistä. Se syntyy samalla, kun lehti ottaa tulkitsija-kertojan avulla etäisyyttä Ihamuotilasta ja hänen mielipiteistään. Kyse on lehden pyrkimyksestä toimia politiikan 'korjauskertoimena'.

Puhujarakenne: fokalisaatioiden ja asioihin puuttumisen erittely

Puhujarakenteen analyysissä erittelen ensin kertojan ja esiintyjien fokalisaatiot. En lue suoran esityksen (SE) muuttamisesta epäsuoraksi (EE) aiheutuneita kieliopillisia rakenteita kertojan eikä esiintyjän fokalisaatioon, koska ne ovat luonteeltaan teknisiä eivätkä vaikuta itse asian merkityksellistämiseen. Tällaisia ovat usein että-sanat ja partisippiimuotojen tunnukset (Aho sanoi, *että* puolue on ..., Aho sanoi puolueen *olevan* ...). Kertojan fokalisaatiosta alleviivaan ne kohteet, joihin kertoja puuttuu. Kertojan asiaan puuttuminen saadaan näkyväksi, kun mietitään, mitä kertoja tästä kohteesta sanoo. Esimerkiksi kertojan fokaliso-

massa jaksossa ”Kansandemokraatit kosivat tiistaina innolla keskustaa kannattamaan saasteveroja” kertojan puuttumisen kohteeksi on merkitty ”Kansandemokraati”. Tässä kertoja puuttuu asioihin väittämällä, että kansandemokraatit kosivat keskustaa. Kansandemokraatit puolestaan puuttuvat asioihin kosimalla keskustaa, ja heidän puuttumisensa kohde on siis keskusta.

En eritele systemaattisesti kohteita, joihin esiintyjät/toimijat puuttuvat, koska systemaattisen luettelamisen tarkoitus on lähinnä dokumentoida periaate, jolla erittely on tehty, ja tämä toteutuu jo kertojan fokalisaatioista tehdyssä erittelyssä. Perustelen fokalisaatioiden ja asioihin puuttumisen erittelyt vain siinä tapauksessa että ne eivät ole ilmeisiä edellä esitettyjen periaatteiden ja esimerkkien valossa.

Kertojan fokalisaatiota ovat seuraavat jaksot. Kaikki muu on esiintyjien fokalisaatiota. Asiat, joihin kertoja puuttuu, on alleviivattu:

TKL tyrmää hallituksen kaavaileman haittaveron

Teollisuus torjuu jyrkästi ajatuksen ns. haittaverosta eli yritysten verottamisesta myös niiden aiheuttamien ympäristöhaittojen perusteella.

Teollisuuden keskusliiton TKL:n toimitusjohtaja Jaakko Ihamuotila näkee haittaverossa pelkästään haittoja. TKL:n ja Ihamuotilan mielestä

Haittaverolla tarkoitetaan veroa, jolla pyritään tiettyjen luonnonvarojen käytön rajoittamiseen ja ympäristön suojaamiseen verottamalla näissä suhteissa sopimattomaksi katsottua tuotantoa. Nykyisin ympäristöä suojellaan hallinnollisia menettelytapoja käyttämällä. Viranomainen rajoittaa yrityksen päästöjä yrityksen kanssa käymiensä neuvottelujen jälkeen.

Päätöksiä jo budjettiriihessä

Haittaveron nousi voimakkaasti esiin eduskunnan viimeisenä työpäivänä viime tiistaina. Hallitus lupasi demokraattisen vaihtoehdon Devan eduskuntaryhmälle jonkinlaisia haittaveroja vastikkeeksi siitä, että Deva auttoi äänillään hallituksen esittämät elinkeinovero- ja investointivarauslain pysyviksi.

Valtiovarainministeri Erkki Liikanen sanoi Helsingin Sanomille tiistaina,

Liikasen mukaan

Eduskunta hyväksyi viimeisenä istuntopäivänään myös Devan edustaja Marja-Liisa Löyttyjärven ponnin. Siinä edellytetään, että hallitus ryhtyy valmistelemaan haittaverotusta. Ponsi patistelee tällaisen verotuksen ainakin osittaista voimaantuloa jo ensi vuoden budejetissa.

Ihamuotilan mukaan

Ihamuotilan ja siis myös TKL:n mielestä

Ihamuotila sanoo.

Hänen mielestään

Toinen TKL:ssä mietitty syy vastustaa haittaveroa on sen huono kohdentuvuus verrattuna nykyiseen, Ihamuotilan melko hyvänä pitämään järjestelmään. Teollisuus kannattaa teollisuusmaiden järjestön OECD:n hyväksymää periaatetta, jonka mukaan se maksaa, joka liikaakin.

Ihamuotila uskoo

Ihamuotilan kolmas väittäjä liittyy hänen omaan yhtiöönsä Nesteeseen.

Hän pitää

hänen mielestään

Ihamuotila etsii haittaveron vastaväittämiä maan rajojen ulkopuoleltakin.

hänen mukaansa

Ihamuotila sanoo.

TKL:n ja Ihamuotilan vahva protesti perustuu todelliseen huoleen siitä, että haittaveron on tulossa.

hän pitää

Fokalisaatioiden erottelussa on useita epäselviä kohtia. Ensinnäkin teollisuuden, TKL:n ja Ihamuotilan fokalisaatiot sekoittuvat toisiinsa. Ilmeisesti Ihamuotila katsotaan jutussa sekä TKL:n että teollisuuden edustajaksi, ja hänen sanomansa merkitään vuoron perään kummankin tahon tai hänen itsensä tiliin.

Jutun toisessa kappaleessa tunnistuksen ”TKL:n ja Ihamuotilan mielestä” voi katsoa merkitsevän kappaleen loppuosan joko TKL:n/Ihamuotilan fokalisaatioksi tai kertojan fokalisaatioksi. Tulkinnallinen avoimuus johtuu ”mielestä”-sanasta, joka ei kirjaimellisesti viittaa puhumiseen, mutta jonka voi tässä yhteydessä ymmärtää viittaavan siihen. Käyttämällä ”mielestä”-sanana sijasta ”mukaan”-sanana kertoja olisi merkinnyt kappaleen loppuosan yksiselitteisemmin TKL:n/Ihamuotilan fokalisaatioksi.

Kertoja esittää kolmannen kappaleen omana fokalisaationaan, mutta passiivilauseissa ei ole aivan selvää, mihin kertoja puuttuu. Kertoja tuntuisi puuttuvan haittaveron määrittelemällä mitä se tarkoittaa. Kertoja väistää kuitenkin passiivimuodon avulla vastuun haittaveron määrittelemisestä ja puuttuu tarkkaan ottaen ainoastaan yleiseen käytäntöön merkityksellistä haittaveroa. Kertoja itse ei asetu sen enempää vastustamaan kuin puolustamaan tätä tulkintaa. Ero muotoiluun ”haittaveron tarkoittaa” on pieni mutta selvä. Sen sijaan kappaleen loppupuolella kertoja puuttuu ympäristönsuojeluun määrittelemällä sitä omilla nimissään. Mikäli se olisi halunnut siinäkin vetäytyä yleisen merkityksellistämistavan suojaan, lauseeseen olisi pitänyt kuulua esimerkiksi seuraavasti: ”Nykyisin ympäristöä suojetaan suojelevan ...”

Ongelmallisimmilta vaikuttavat jutun väliotsikot:

Päätöksiä jo budjettiriihessä
Ajastaan jäljessä
Sakotetaan roskaajia

Muodollisesti kaikki väliotsikot ovat samanlaisia. Mikään niistä ei ole lainausmerkeissä, ja ne kaikki dokumentoidaan tekstissä esiintyjän fokalisaatiolla. Kuitenkin tulkitsen niin, että vain ensimmäinen väliotsikko pannaan jutussa kertojan tiliin ja kaksi jälkimmäistä Ihamuotilan tiliin. Muodollisesti ne kyllä olisivat kaikki kertojan fokalisaatiota, ja asioihin puuttuminen menisi niissä kertojan tiliin. Jälkimmäisten väliotsikoiden kohdalla en kuitenkaan voi vakuuttua tällaisesta tulkinnasta.

Nähdäkseni ero väliotsikoiden tulkinnassa johtuu niiden sisällöstä ja uutisgenren säännöistä. Uutisen sääntöjen mukaanhan kertoja esittää vain tosiasioita, mutta esiintyjät myös mielipiteitä. Normaalisti tämä tosiasioiden ja mielipiteiden erottelu toteutetaan esitysteknisillä keinoilla, esimerkiksi lainausmerkeillä. Käsillä olevassa tapauksessa lainausmerkkejä ei kuitenkaan käytetä. Genren asettama kommunikatiivinen sopimus osoittautuu tässä tekstuaalisia esitystekniikkoja vahvemmaksi. Koska pidän jälkimmäisten väliotsikoiden esittämiä asioita mielipiteinä, miellän väliotsikossakin niiden esittäjäksi Ihamuotilan. Koska taas miellän ensimmäisen väliotsikon esittämän asian faktaksi, miellän sen esittäjäksi kertojan, vaikka asia tekstissä dokumentoidaan Liikasen fokalisaatiolla muodollisesti samoin kuin jälkimmäiset väliotsikot Ihamuotilan fokalisaatioilla.

Näin siis genre näyttäisi toimivan itse itsensä vahvistavasti. Jos miellän uutisessa esi-

tetyt asian mielipiteeksi, etsin uutisesta tahon, jonka tiliin sen panen, koska genren sääntökonventioiden nojalla tiedän, että mielipide ei voi kuulua kertojalle. Jos taas asia tuntuu faktalta, hyväksyn sen kertojan tiliin. Vastaavasti voi ajatella, että lukija, josta ympäristöerot ovat faktanomaisesti ajastaan jäljessä, panee kyseisen väliotsikon kertojan tiliin. Genren tuottama kommunikatiivinen sopimus tuntuu siis toteutuvan tällaisessa 'kehäpäätelyprosessissa', jossa juttua pyritään tulkitsemaan niin, että genren säännöt toteutuvat. Jutun uskottavuus ei siis näyttäisi olevan yksittäisistä lainausmerkeistä kiinni. Pyrkimys tällaiseen genreä tukevaan tulkintaan ei tietenkään ole tietoista, vaan toteutuu 'geneerisen luku-aidon' nojalla ikäänkuin luonnostaan.

Jos edellisen perusteella sovitaan, että ensimmäisessä väliotsikossa asioihin puuttuu kertoja ja jälkimmäisissä Ihamuotila, niin kuinka on fokalisaation laita? Ensimmäisessä väliotsikossa fokalisaatio on varmasti kertojan, mutta entä jälkimmäisissä? Niissä kyse on johtolauseettomasta epäsuorasta esityksestä (JEE). Koska luen väliotsikon Ihamuotilan tiliin, lisään siihen mielessäni kertojan fokalisoiman johtolauseen, joka kertoo kyseessä olevan Ihamuotilan mielipide. Väliotsikon näkyvä osuus puolestaan on Ihamuotilan fokalisaatiota.

Seuraava hankala jakso alkaa väliotsikon "Ajastaan jäljessä" jälkeen:

Ihamuotilan mukaan haittaveron on joka suhteessa huono, kolmestakin syystä. Ensimmäinen syy on se, että saastevero on ajastaan jäljessä. Yritykset ovat Ihamuotilan ja siis myös TKL:n mielestä jo nyt hyvin pitkällä omaehtoisessa ympäristönsuojelussa.

Ensinnäkin on epäselvää, onko ensimmäisen virkkeen "kolmestakin syystä" kertojan vai Ihamuotilan fokalisaatiota. Ihamuotila on ehkä itse sanonut, että haittaverot ovat kolmesta syystä huonoja, ja sen jälkeen luetellut nämä syyt. Toinen vaihtoehto on, että hän on yleisesti kuvaillut haittaveron huonoja puolia, ja toimittaja on tiivistänyt ne kolmeen eri kohtaan. Tulkitsen ilmaisun Ihamuotilan fokalisaatioksi, koska se on kiinteästi yhteydessä virkkeen alkuosan tunnistukseen "Ihamuotilan mukaan". Koko virke olisi tällöin epäsuoraa esitystä (EE). Päinvastainen tulkinta on tosin lähes yhtä todennäköinen. Tällöin virkkeen alkuosa olisi EE:tä ja pilkun jälkeinen osa kertojan esitystä (KE).

Toinen hankala kohta on virke "(e)nsimmäinen syy on se, että saastevero on ajastaan jäljessä". Muodollisesti virke näyttäisi olevan kertojan fokalisaatiota, ja kertoja myös näyttäisi ottavan väitteen omiin nimiinsä. Tämä ei kuitenkaan tunnu uskottavalta tulkinnalta, koska väite on niin selvästi mielipide (vrt. vastaavan väliotsikon tulkinta yllä). Koska kaikki kolme syytä on edellisessä kappaleessa pantu Ihamuotilan tiliin, katson että tämä pätee myös yksittäisiä teesejä kuvaailtaessa. Näin muotoilu "(e)nsimmäinen syy" tarkoittaakin "Ihamuotilan mukaan ensimmäinen syy ...". Kyseessä on siis jälleen johtolauseeton epäsuora esitys (JEE). Näin haittaveron pitäminen ajastaan jäljessä olevina menee Ihamuotilan tiliin ja kyse on tekstissä näkyvältä osalta myös Ihamuotilan fokalisaatiosta.

Jutun 10. kappaleen jälkimmäinen virke "(v)alveutunut väki ..." on muodollisesti kertojan fokalisaatiota, mutta katson edellisen virkkeen "(h)änen mielestään ..." -tunnistuksen viittaavan myös siihen. Jälkimmäinen virke selittää edellisen virkkeen väitettä, ja siitä on tunnustus jätetty pois ilmeisesti toiston välttämiseksi ja koska yhteys edelliseen tunnistukseen on riittävän ilmeinen. Kyse on siis jälleen JEE:stä. Jutun 14. kappaleen lauseen "(n)e on todettu vähäiseksi" tulkitsen samoin perustein Ihamuotilan fokalisoimaksi JEE:ksi, samoin koko 15. kappaleen. Katson, että jutun 14. kappaleen ilmauksella "Ihamuotila etsii

haittaveron vastaväittämiä maan rajojen ulkopuoleltakin” 15. kappalekin merkitään lhamuotilan tällaiseksi vastaväittämäksi.

Kertoja, esiintyjät ja toimijat kärkien funktioina

Kertoja tiivistää kärjen ”TKL VASTUSTAA” pääotsikossa ja esittää kärjen ”J.I. PITÄÄ HAITTAVEROJA” TKL:n fokalisaationa otsikon alarivissä. Pääotsikossa TKL asemoidaan hallituksen esityksen vastustajaksi ja alarivissä tiivistetään TKL:n keskeinen argumentti tässä vastustuksessa. Kärkeä ”TKL VASTUSTAA” varten siis asemoidaan asioista keskustelun aiheeseen asetelma, jossa hallituksen roolina on esittää haittaveroja ja TKL:n roolina vastustaa niitä.

Kärjen ”TKL VASTUSTAA” yhteydessä kertoja on puheenjohtaja suhteessa TKL:ään/lhamuotilaan ja hallitukseen. Kertoja kuitenkin tukee TKL:ää/lhamuotilaa, koska kärkenä on TKL:n hallitusta vastustava teko. Samalla kertoja horjuttaa hallitusta, koska se ei anna hallituksen puolustautua. Jutun alussa puheenjohtaja-kertoja tiivistää kärjen vielä omana fokalisaationaan.

Toisessa kappaleessa kertoja tiivistää kärjet ”J.I. PITÄÄ HAITTAVEROJA” ja ”J.I. EPÄILEE HALLITUSTA”. Samalla avautuu lhamuotilaan ja hänen mielipiteisiinsä kaksoisnäkökulma. Mainitut kärjet esittää ymmärtäjä-kertoja, joka vain välittää lhamuotilan ajatuksia. Tunnistuksen ”TKL:n ja lhamuotilan mielestä” voi kuitenkin ymmärtää hienovaraiseksi vihjeeksi kertojan ironisesta asenteesta. Esittämällä mielipiteet kärjistetyksi ja painottamalla niiden olevan lhamuotilan mielipiteitä kertoja tekee lhamuotilasta ironisen tilanteen ’uhrin’, jonka annetaan ymmärtää viattomasti uskovan naiiveihin mielipiteisiinsä (vrt. Glasser-Ettema 1993, 326). Tällöin kyse onkin selvästi lhamuotilaa arvioivasta ja horjuttavasta tulkitsija-kertojasta.

Tulkintaa ironisesta tulkitsija-kertojasta vahvistaa myös toisen kappaleen alun jakso ”lhamuotila näkee haittaverossa pelkästään haittoja”. Paitsi että kyseessä on haittaverojen yhteydessä usein käytetty sanaleikki, sen voi katsoa vinjaavan lukijalle lhamuotilan yksilmäisyydestä ja naiiviuudesta. Vastaavia merkkejä tulkitsija-kertojan ironiasta ovat kertojan 14. kappaleessa fokalisoima jakso ”lhamuotila etsii haittaverojen vastaväittämiä maan rajojen ulkopuoleltakin”. Näin annetaan ymmärtää, että lhamuotila etsii vain kielteisiä argumentteja ja jättää myönteiset huomiotta. Tätä täydentää jutun 16. kappale, joka on helppo lukea lhamuotilaa ironisoivaksi.

lhamuotilan ’viattomasta tietämättömyydessä’ ei välttämättä ole kysymys siitä, että juttussa annettaisiin ymmärtää lhamuotilan vilpittömästi uskovan naiiveihin mielipiteisiinsä. Pitkemminkin lhamuotilan näytetään naiivisti uskovan, että hän voisi edistää intressiryhmänsä etuja näin heikoilla argumenteilla. Tulkitsija-kertoja tekee siis lhamuotilasta ironian uhrin paljastamalla hänen argumenttinsa tarkoitushakuisuuden ja yksipuolisuuden samalla kun se antaa ymmärtää ettei esiintyjä-lhamuotila ole paljastumisestaan tietoinen. Näin tulkitsija-kertoja tuottaa kärjen ”J.I. ON NAIIVI!”.

Ymmärtäjä- ja tulkitsija-kertojen käyttö tekee lehdelle mahdolliseksi yhtaikaisesti raportoida esiintyjän mielipiteitä ottamatta niihin kantaa (ymmärtäjä-kertoja) ja ottaa niihin kantaa asemoimalla esiintyjää ironisesti (tulkitsija-kertoja).

Lehden strategiana tämä on hyödyllinen, sillä ironian avulla lehti pystyy viettelemään

samanaikaisesti erilaisia yleisöjä: haittaverojen vastustajat eivät ehkä huomaa ironiaa ja antautuvat ymmärtäjä-kertojan puhuteltaviksi, kun taas haittaverojen kannattajat ehkä huomaavat ironian ja myhäilevät yhdessä lehden kanssa Ihamuotilan naiivudelle. Strategian onnistuminen vaatii kuitenkin taitoa, koska kaksoisnäkökulman luomiseksi on osattava vihjata ironiasta juuri sopivasti, ei liian voimakkaasti eikä liian heikosti.

Kertojan suhde esiintyjiin on siis selvästi erilainen eri kärkien yhteydessä. Kärjen "TKL VASTUSTAA" yhteydessä puheenjohtaja-kertoja kuvailee keskustelua omasta näkökulmastaan ikäänkuin tapahtumana, horjuttaa hiukan hallitusta ja tukee hiukan Ihamuotilaa. Kärkien "J.I. PITÄÄ HAITTAVEROJA" ja "J.I. EPÄILEE HALLITUSTA" yhteydessä kertoja tukee Ihamuotilaa selvemmin, koska ymmärtäjä-kertoja ei tarkkaile Ihamuotilan osallisuutta keskustelussa, vaan vain ymmärtää hänen puheensa sisältöä. Kärjen "J.I. ON NAIIVI" yhteydessä taas tulkitsija-kertoja horjuttaa selvästi Ihamuotilaa.

Jutun pääkärki on kuitenkin "TKL VASTUSTAA", ja muut kärjet ovat sille alisteisia. Näin Ihamuotilan asema koko jutussa ei ole niin vahva, kuin se on pelkästään kärkien "J.I. PITÄÄ HAITTAVEROJA" ja "J.I. EPÄILEE HALLITUSTA" yhteydessä eikä niin heikko kuin se on kärjen "J.I. ON NAIIVI" yhteydessä.

Jutun kolmannessa kappaleessa kertoja määrittelee omana fokalisaationaan haittaveroa ja kuvailee Suomen nykyistä ympäristönsuojelujärjestelmää. Tässä on kyse taustafaktoista, jotka tekevät kaikkia jutun kärkiä ymmärrettäviksi.

Ensimmäisen väliotsikon jälkeen kertoja jatkaa taustafaktojen esittämistä kertomalla yhden episodin poliittisen pelin aiheesta. Tämän jälkeen kertoja esittää Erkki Liikasen fokalisaationa kärjen "HAITTAVEROJA VALMISTELTU", joka myös toimii taustafaktana erityisesti kärjelle "TKL VASTUSTAA". Kärjen "HAITTAVEROJA VALMISTELTU" yhteydessä kertoja on suhteessa Liikaseen ymmärtäjä.

Väliotsikon "Ajastaan jäljessä" jälkeinen osuus jutun loppuun asti kuvittaa kärkeä "J.I. PITÄÄ HAITTAVEROJA" lähinnä Ihamuotilan fokalisaationa. Jutun viimeinen kappale kytkeytyy tämän kärjen lisäksi suoraan myös kärkeen "TKL VASTUSTAA".

Lopuksi

Artikkelin alussa kuvasin sekä politiikan toimijoiden että journalistien toimintaa poliittiseksi siinä mielessä, että ne molemmat pyrkivät vetoamaan yleisöön sekä hankkimaan ja ylläpitämään yleisön luottamusta. Lisäksi poliittisten toimijoiden (kuten tässä TKL) tavoitteena on merkityskamppailun avulla puolustaa intressejään. Lehdellä vastaava intressi on lähinnä lukijoiden kiinnostuksen ylläpito. Jutuille on tuotettava kiinnostavia kärkiä, mutta tämä on tehtävä niin, että lehden uskottavuus riippumattomana ja totuudellisena toimijana säilyy.

Esimerkkijutussa lehti vetosi yleisöön kaksitasoisella strategialla. Juonirakenteen tasolla se tuotti lukijoita kiinnostavia, tuttuihin aiheyhteyksiin ja aiheisiin artikuloituvia kärkiä. Kertojan tasolla se vältti suoraan puuttumasta kiistanalaisiin asioihin. Kärkiä tuottaakseen se joutui kuitenkin päästämään politiikan toimijoita esittämään mielipiteitään ja vetoamaan niillä yleisöön.

Toimijoiden asema riippui paljolti siitä, millainen kertoja niitä operoi. Puheenjohtaja-kertoja asemoi esiintyjät/toimijat keskustelun osapuoliksi ja asettautui näin keskenään kiistelevien tahojen (hallitus, TKL) 'yläpuolelle' muttei kuitenkaan arvioinut itse toimijoita.

Ymmärtäjä-kertoja tuki esiintyjä selvemmin. Se vain välitti esiintyjien mielipiteitä. Sen sijaan tulkitsija-kertoja operoi esiintyjää voimakkaasti. Tässä jutussa se ei kuitenkaan arvioinut esiintyjää suoraan, vaan horjutti sitä ironian avulla.

Tulkitsija-kertojan käyttö oli jutussa selvän osoitus lehden pyrkimyksestä antaa asioista täydellisempi kuva, kuin mitä politiikan toimijat itse halusivat antaa. Ihamuotilan argumentit olivat sinälläänkin kiinnostavia asioista keskustelun aiheilmassa. Lehden arvion mukaan ne olivat kuitenkin niin yksipuolisia, että niitä piti jotenkin tasapainottaa. Yksi vaihtoehto olisi ollut hankkia juttuun haittaverojen kannattajan vasta-argumentteja ja operoida niitä puheenjohtaja-kertojalla. Ironisen tulkitsija-kertojan käyttö oli kuitenkin tässä tapauksessa ehkä luontevampi ja vähemmän vaivaa vaatinut keino. Todennäköisesti lehti myös sen avulla loi voimakkaamman liiton ironian tajunneen yleisön kanssa kuin jos se olisi käyttänyt tulkitsijan sijasta puheenjohtaja-kertojaa.

Erotuomari-kertojaa en jutusta löytänyt. Tulkitsija-kertojan tavoin myös se olisi antanut lehdelle voimakkaita aseita asemoida ja arvioida toimijoita/esiintyjä.

Esimerkkianalyysi ei vielä toivoakseni tyhjentänyt kuvaamieni erittelyvälineiden käyttömahdollisuuksia. Kuitenkin jo nyt saatiin ehkä hiukan lisävalaistusta siihen, miten tekstin agenttien suhteet asettuvat jutun kokonaistulkinnassa. Tämä tuli mahdolliseksi ottamalla analyysiin mukaan jutun temaattinen rakenne sekä aiheilmakontekstit. Samalla saatiin yksi kuvaus siitä, mitä poliittisten toimijoiden ja journalismin kamppailu yleisöstä voi käytännössä olla. Esimerkkijutussa otteet eivät olleet kovin rajuja, mutta uutisgenre tarjoaa aseita verisempäänkin taisteluun.

KIRJALLISUUS

- Asp, Kent (1986) *Mäktiga Massmedier. Studier i Politisk Opinionsbildning*. Stockholm: Akademi litteratur.
- Aula, Maria Kaisa (1992) *Perässä tullaan, Amerikka?* — Ajatuskoe suomalaisen poliittisen julkisuuden murroksesta. *Tiedotustutkimus* 15(1992):2, 10-22.
- Clayman, Steven E. (1990) *From talk to text: newspaper accounts of reporter-source interactions*. *Media, Culture and Society* 12(1990), 79-103.
- Connell, Ian (1986) *Tv-uutiset ja yhteiskuntasopimus*. Teoksessa Pietilä, Veikko (toim.) *Kulttuuri, kieli, viestintä*. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja D 39. Tampere: Tampereen yliopisto, 41-56.
- Fairclough, Norman (1992) *Discourse and text: linguistic and intertextual analysis within discourse analysis*. *Discourse & Society* 3(1992):2, 193-217.
- Fairclough, Norman (1993) *Critical discourse analysis and the marketization of public discourse: the universities*. *Discourse & Society* 4(1993):2, 133-168.
- Genette, Gérard (1986) *Narrative Discourse*. Oxford: Basil Blackwell.
- Glasser, Theodore L. & Ettema, James S. (1993) *When the Facts Don't Speak for Themselves: a Study of the Use of Irony in Daily Journalism*. *Critical Studies in Mass Communication* 10(1993), 322-338.
- Heikkilä, Heikki (1993) *Monimutkaiseen päiväjärjestykseen. Julkisuuden taistelevat agendat ja median politisoituminen EY-kysymyksessä*. *Tiedotustutkimus* 16(1993):4, 33-43.
- Ikola, Osmo (1961) *Das Referat in der finnischen Sprache*. Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia, sarja B, nide 121.
- Kunelius, Risto (1992) *Uskottavaksi tehty teksti: uutinen historiassa ja yhteiskunnassa*. Lisensiaatintutkimus. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.
- Pietilä, Kauko & Sondermann, Klaus (1987) *Luonnoksia joukkoviestinnän sosiologisen tutkimuksen metodeiksi*. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja, sarja B 50. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Pietilä, Kauko & Sondermann, Klaus (1994) *Sanomalehden yhteiskunta*. Tampere: Vastapaino.
- Pietilä, Kauko (1989) *Julkisuus on peli eikä peili*. *Politiikka* (1989):1, 34-44.
- Pietilä, Veikko (1988) *Narratologia ja uutisjournalismi: eräitä metodologisia huomioita*. *Tiedotustutkimus* 11(1988):4, 5-17.

- Pietilä, Veikko (1991a) Sanoista tekoihin. 'Vieraan puheen' vastaanotosta lehti uutisissa. *Tiedotustutkimus* 14(1991):4, 5-18.
- Pietilä, Veikko (1991b) Onko narratologia vihreämpää aidan journalistiselta puolelta? *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 45(1991), 175-191.
- Pietilä, Veikko (1993) On tämä aika kamala — ja kiehtova — peli! Uutinen ja vapaa epäsuora esitys. *Virttäjä* 97(1993):3, 345-366.
- Rentola, Ilkka (1983) Normaalijournalismin säännöt. *Tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A* 47. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Reunanen, Esa (1991) Merkitysympäristö ja uutisgenren säännöt. *Tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A* 76. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Reunanen, Esa (1993) Journalismin genret kontekstien konteksteina. Saussurelais-bahtinilainen näkökulma tekstien tuottamiseen ja tulkintaan. *Tiedotustutkimus* 16(1993):2, 21-32.
- Ridell, Seija (1990) Miten uutinen puhuttelee? *Tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A* 63. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ridell, Seija (1994) Kaikki tiet vievät genreen. Tutkimusretkiä tiedotusopin ja kirjallisuustieteen rajamaastossa. *Tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A* 82. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Tammi, Pekka (1983) Kertoja tekstin hierarkkisessa rakenteessa. *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 35(1983), 37-53.
- Tammi, Pekka (1985) Problems of Nabokov's Poetics. *Annales Academiae Scientiarum Fennicae, ser. A*, tom 231.
- Tuchman, Gaye (1978) *Making News. A Study in the Construction of Reality*. New York: Macmillan Publishing Company.